

dr hab. Robert Kurek, prof. UEW
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wydział Ekonomii i Finansów
Katedra Finansów i Rachunkowości

RECENZJA

rozprawy doktorskiej magister Katarzyny Nowak

pt.

Ograniczanie ryzyka konsumenta w ubezpieczeniach łączonych z kredytem mieszkaniowym

1. Przedmiot recenzji

Przedmiotem recenzji jest przedłożona przez mgr Katarzynę Nowak, będąca pracą pisemną, rozprawa doktorska pt. „***Ograniczanie ryzyka konsumenta w ubezpieczeniach łączonych z kredytem mieszkaniowym***”, napisana pod kierunkiem naukowym dr hab. Moniki Szaraniec, prof. UEK oraz promotora pomocniczego dr Macieja Cyconia. Podstawą opracowania recenzji jest pismo Rady Dyscypliny Naukowej Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie z dnia 24 kwietnia 2024 r. z informacją o powołaniu na recenzenta rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Nowak.

Postępowanie o nadanie stopnia doktora mgr Katarzynie Nowak przeprowadzane jest na podstawie ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tj. Dz. U. 2023 r., poz. 742, z późn. zm.) w zgodzie z ust. 3 art. 187 ustawy, gdzie przedmiotem jest rozprawa doktorska będąca pracą pisemną w postaci monografii naukowej, natomiast ocena tej rozprawy doktorskiej zostanie dokonana w nawiązaniu do ust. 1 i ust. 2 art. 187:

- czy ogólna wiedza teoretyczna Doktorantki w dyscyplinie ekonomia i finanse została odzwierciedlona w rozprawie,
- czy Doktorantka posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej,

- czy przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, ewentualnie czy przedmiotem rozprawy jest oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej.

2. Ogólna charakterystyka rozprawy oraz ocena aktualności i oryginalności podjętego tematu

Recenzowana rozprawa obejmuje 360 stron tekstu, podzielonych pomiędzy wstęp, pięć rozdziałów i zakończenie. Wyodrębniona jest także „Bibliografia” i „Wykaz skrótów” oraz spis tabel i rysunków. Praca zawiera także załącznik w postaci kwestionariusza ankiety oraz drugi załącznik w postaci pięciu tabel, zawierających syntetyczne informacje dotyczące wyników badania. W treści pracy przytoczonych zostało łącznie 459 różnego rodzaju pozycji bibliograficznych, z czego:

- 316 wyodrębnionych zostało, jako „Publikacje zwarte i artykuły naukowe” zawierające zarówno zagraniczne, jak i polskie pozycje. W grupie tej znalazły się także odwołania do 5 pozycji własnych Doktorantki,
- 75 podanych zostało jako „Strony internetowe” (zawierające artykuły naukowe oraz raporty, komunikaty i inne formy pisemnej informacji),
- 21 pozycji określonych jako „Ogólne warunki ubezpieczenia”,
- 27 pozycji określonych jako „Akty prawne”,
- 20 pozycji określonych jako „Orzecznictwo”,

W pracy zawartych zostało także 33 rysunki i 8 tabel.

Ryzyko związane z umową o kredyt mieszkaniowy w różnego rodzaju opracowaniach naukowych, raportach, czy analizach najczęściej ujmowane jest od strony rodzajów ryzyka towarzyszących działalności kredytodawcy, natomiast strona kredytobiorcy (konsumenta) nie jest tak eksponowana i eksplorowana naukowo. W rzeczywistości gospodarczej banki powszechnie stosują ubezpieczenia jako nieodłączny element dodawany do kredytu mieszkaniowego (w ramach współpracy z zakładami ubezpieczeń - bancassurance), które mają chronić kredytobiorców przed zagrożeniami mogącymi negatywnie wpłynąć na ich zdolność do bieżącego regulowania zobowiązania. Idea łączenia ubezpieczeń z innymi produktami, w tym z kredytem, urzeczywistnia się w ramach sprzedaży krzyżowej (ang. cross-selling) i najczęściej dla kredytobiorcy takie zabezpieczenie w postaci ubezpieczenia staje się wymagane przy zawieraniu umowy o kredyt mieszkaniowy. Regulowanie sprzedaży

kredytów mieszkaniowych wraz z ubezpieczeniem ma służyć wzmocnieniu pozycji konsumentów – kredytobiorców, a celem wprowadzonych do polskiego porządku prawnego regulacji dotyczących ubezpieczeń jest zarówno ochrona konsumenta, ale również próba wyeliminowania nieprawidłowości określanych mianem „nieuczciwej sprzedaży” (ang. misselling), które zostały zidentyfikowane na rynku bancassurance przez organy nadzoru. W kontekście dynamicznego wzrostu ilości, jak i wartości udzielanych kredytów zasadne stało się podjęcie przez Autorkę interdyscyplinarnych badań dotyczących ubezpieczeń łączonych z kredytem mieszkaniowym w kontekście ochrony konsumenta. Wymiar naukowy podjętego tematu należy za ważną i potrzebną inicjatywę badawczą, ale także należy podkreślić aplikacyjny wymiar całej pracy, bowiem zaproponowane rozwiązania mogą gwarantować lepszą ochronę kredytobiorców i zwiększyć realizację zasady realności ochrony ubezpieczeniowej. Moim zdaniem podjęta perspektywa spojrzenia na problem stała się znaczącym atutem pracy. Sformułowane przez Autorkę założenia rozprawy, jej realizacja oraz tezy wpisują się w klasyczne ujęcie ekonomii pozytywnej (podejście naukowe, którego celem jest badanie rzeczywistości i opisywanie faktów), podbudowane jednak własnym systemem wartości Autorki, który należy ocenić jako „wyrobiony” i dojrzały, wraz z wnioskami i sugerowanymi rekomendacjami wkraczają w obszar ekonomii normatywnej. Biorąc pod uwagę przedmiot i cele procesu poznania oraz społeczne znaczenie jego rezultatów, uwzględniony przez Autorkę zbiór ukształtowanych i wyodrębnionych części zasobu wiedzy o rzeczywistości bezapelacyjnie należy zaliczyć do dyscypliny ekonomia i finanse.

Podjęta problematyka badawcza nie jest zupełną nowością i opracowania na ten temat można znaleźć w publikacjach z obszaru ekonomii i finansów, jednak rozważania naukowe poświęcone ryzyku towarzyszącemu kredytom mieszkaniowym w większości przypadków ujmują ten problem od strony kredytodawców (banków), a jeśli już badania stosunku konsumentów do ubezpieczeń spłaty kredytu były przedmiotem analiz, to w ograniczonym zakresie, bowiem dostępne opracowania literaturowe koncentrują się na badaniu zachowań konsumentów na rynku usług ubezpieczeniowych, a więc odnoszą się szeroko do ubezpieczeń gospodarczych. W przypadku recenzowanej rozprawy zidentyfikowana przez Autorkę luka badawcza podejmuje problem ochrony przed ryzykiem od strony nieprofesjonalnych kredytobiorców (konsumentów), gdzie przy wykorzystaniu własnych, oryginalnych badań empirycznych Autorka wskazuje na nowe ujęcia i stara się wykryć nieznane dotychczas związki w obszarze ubezpieczeń łączonych z kredytem mieszkaniowym, jako narzędzia ograniczania ryzyka spłaty kredytu od strony kredytobiorcy – konsumenta.

3. Ocena koncepcji rozprawy i jej struktury

Rozprawę „otwiera” Wstęp, następnie przewidzianych zostało pięć rozdziałów, z czego dwa pierwsze i jedną czwartą trzeciego rozdziału należy uznać za teoretyczne, natomiast pozostałą część trzeciego rozdziału oraz dwa kolejne można uznać za analityczne (empiryczne, badawcze) ze znaczącym wkładem własnym Autorki. Wnioskowanie końcowe i podsumowanie całości rozważań zawarte zostało w obszernym zakończeniu. Kompozycję pracy i jej proporcje (objętościowo 2/3 pracy to część badawcza), z uwzględnieniem zawartości poszczególnych składowych należy uznać za właściwe i odpowiednie dla pracy pisemnej o charakterze naukowym, stanowiącej podstawę postępowania o nadanie stopnia doktora.

We Wstępie Autorka uzasadnia wybór tematu, naświetla problem naukowy oraz zarysowuje jego tło - zarówno w aspekcie rzeczowym, jak i naukowym. Ponadto we Wstępie określone zostały ramy warstwy merytorycznej dysertacji: podstawowe założenia, główny cel pracy i 5 celów pomocniczych oraz zastosowane metody i narzędzia badawcze. Jasno określone zostały cztery równoważne hipotezy badawcze:

- (H1) ubezpieczenia spłaty kredytu nie stanowią głównej i preferowanej przez kredytobiorców formy zabezpieczenia kredytu mieszkaniowego,
- (H2) dotychczasowa regulacja sprzedaży łączonej jest niewystarczająca dla zapewnienia właściwej ochrony interesów konsumenta,
- (H3) oferowane przez banki ubezpieczenia spłaty kredytu nie zabezpieczają konsumentów przed wszystkimi ryzykami, które mogą wystąpić w trakcie spłaty kredytu,
- (H4) niski stopień ochrony oraz praktyka oferowania ubezpieczeń spłaty kredytu uzasadniają pomijanie znaczenia tego typu ubezpieczeń w procesie kredytowym przez konsumentów.

Generalnie oceniając „Wstęp”, jako element przedłożonej do recenzji rozprawy, należy stwierdzić, iż spełnia on wymogi konwencji, w której ma miejsce zarysowanie kontekstu badawczego, identyfikacja luk badawczych, postawienie na tym tle pytań badawczych i na ich podstawie wyznaczenie celów i hipotez badawczych, wraz z krótkim streszczeniem poszczególnych rozdziałów. Zauważyć jednak należy, iż zabrakło w nim jasno sprecyzowanych zakresów rozprawy: podmiotowego, przedmiotowego, przestrzennego i czasowego. Są to elementy obowiązkowe i wymagane w każdym przypadku pracy o charakterze naukowym. O ile zakresu przestrzennego można się domyślić (Polska i odwołania do rozwiązań światowych), tak już w zakresie przedmiotowym pojawiają się pierwsze

wątpliwości – przedmiotem będzie „ryzyko konsumenta”, czy „ubezpieczenia łączone ze spłatą kredytu mieszkaniowego”? Idąc dalej - nie ma wątpliwości, że zakres podmiotowy pracy dotyczy kredytobiorców (konsumentów), chociaż nie zostało to wyraźnie napisane, tak już brak określenia ram czasowych jest naprawdę zauważalny i na etapie „Wstępu” rozprawy nie pozwala jasno „przygotować się” do analizy zamierzenia badawczego Autorki. Pierwszy raz niedoskonałość związana z brakiem doprecyzowania ram czasowych dysertacji pojawia się już przy określeniu hipotezy drugiej. Sformułowanie „dotychczasowa regulacja sprzedaży łączonej” wcale nie precyzuje na jaki moment w czasie wyrażone w hipotezie przypuszczenie będzie badane (analizowane). Czy będzie to rok 2022 (OWU badane były wg stanu na rok 2022), czy też „dotychczasowy” będzie obejmował lata 2012-2022 (analiza zmian legislacyjnych dotyczących uczestników rynku bancassurance dotyczy lat 2012-2022), czy też do roku 2021 (analiza skarg zgłaszanych przez konsumentów do Rzecznika Finansowego obejmuje lata 2017-2021). A może „dotychczasowa” to znaczy „do roku 2023” lub „do roku 2024”, kiedy to zapewne praca została złożona. Do kiedy jest zatem „dotychczasowa regulacja”? Do którego roku (momentu w czasie)? Brak doprecyzowania ram czasowych lub precyzyjnego ujęcia w czasie badanych zjawisk „pojawia się” w pracy w wielu miejscach i nawiązanie do tego znajdzie się także w dalszej części recenzji.

Rozdziały I i II zostały prawidłowo przygotowane i mają charakter wprowadzających w problematykę badań. Na podstawie studiów teorio-poznawczych zaprezentowano w nim podstawy zagadnień, których istota będzie rozwijana w kolejnych częściach rozprawy. Autorka podała własne definicje rozumienia podstawowych zjawisk opisywanych w pracy, dokonała właściwych klasyfikacji, omówiła różne sposoby (metody) zarządzania ryzykiem, koncentrując się na charakterystyce ubezpieczenia, jako „nadzwyczajnej metody zarządzania ryzykiem”, dalej omawiając rodzaje ubezpieczeń, warunki zaistnienia ubezpieczenia jako narzędzia ograniczania ryzyka, funkcje i zasady ubezpieczeń oraz – istotne w kontekście rozprawy - kryteria oceny ochrony ubezpieczeniowej konsumenta w ubezpieczeniach łączonych z kredytem mieszkaniowym. Ponadto trafnie wyróżniła sześć rodzajów ryzyka, które mogą pojawić się w momencie posiadania przez kredytobiorcę zobowiązania kredytowego, co było wymagany elementem dla prowadzenia dalszych rozważań. Ponadto przedstawione zostały podstawy formalne określające ochronę ubezpieczeniową konsumenta umowy o kredyt mieszkaniowy, umowa ubezpieczenia i stosunek ubezpieczenia, a także doprecyzowanie pozycji prawnej ubezpieczonego w ubezpieczeniach indywidualnych i grupowych.

W rozdziale III przeprowadzona została autorska analiza konstrukcji ofert kredytu mieszkaniowego. Badania przeprowadzone zostały bardzo wnikliwie i pogłębione zostały o analizę skarg składanych przez konsumentów do Rzecznika Finansowego dotyczących umów ubezpieczenia dodawanych do kredytu mieszkaniowego („łączonych z kredytem mieszkaniowym”). Rozdział zawiera także konkluzje w postaci wyspecyfikowania przesłanek, które mogą świadczyć o występowaniu zjawiska nieuczciwej sprzedaży i prowadzić do naruszania interesów konsumentów na rynku bancassurance. Jest to rozdział bardzo dobrze napisany i w swej istocie aspektem badawczym częściowo nawiązuje do przyjętych hipotez rozprawy.

W rozdziale IV przeprowadzona została analiza porównawcza ochrony ubezpieczeniowej konsumentów na podstawie postanowień ogólnych warunków ubezpieczenia w ubezpieczeniach łączonych z kredytem mieszkaniowym. Zakres przeprowadzonej analizy (wnikliwość przy analizie dokumentów OWU ubezpieczycieli oferowanych przez badane banki, dokładność, skupienie się na rzeczach istotnych) oraz sposób prowadzenia rozważań – wraz z wnioskowaniem odnoszącym się do istoty założeń przyjętych w rozprawie zawartym w punkcie 4.6 – dają podstawy do tego, by ocenić cały rozdział jako kompleksowy i wartościowy z punktu widzenia realizacji celów pracy. Dokonana przez Autorkę ocena zakresu ochrony ubezpieczeniowej konsumentów jest trafna, a spostrzeżenia końcowe (m.in. że ubezpieczenia dodawane do kredytów mieszkaniowych nie stanowią wystarczającego zabezpieczenia spłaty kredytu ze względu na sposób konstruowania OWU; że ma miejsce zawężanie zakresu ochrony poprzez stosowanie licznych wyłączeń; że stosowane definicje odbiegają od naukowego lub medycznego znaczenia; że w paragrafach wyłączających nie jest wykazywany wyraźny związek przyczynowo-skutkowy, co w efekcie pozwala zakładom ubezpieczeń na dużą swobodę interpretacyjną, a dla konsumenta oznacza dużą niepewność co do otrzymania ewentualnego odszkodowania/świadczenia itd.) stanowią wartościowe potwierdzenie, że oferowane przez banki ubezpieczenia spłaty kredytu nie zabezpieczają w pełni konsumentów przed wszystkimi rodzajami ryzyka, które mogą wystąpić w trakcie spłaty kredytu (aspekt ten odnosi się do hipotezy III), a zasada realności ochrony ubezpieczeniowej nie jest w pełni realizowana. Dodam, że rozdział ten jest stosunkowo obszerny - objętościowo stanowi prawie jedną trzecią całej pracy (ok. 100 stron), co jest zrozumiałe w związku z tak szeroko podjętym badaniem.

W rozdziale V zaprezentowana została procedura, metodyka i wyniki przeprowadzonego przez Autorkę badania ankietowego. Badania, które pozwoliło na uzyskanie szerszego obrazu ryzyka konsumenta w ubezpieczeniach łączonych z kredytem mieszkaniowym, skupiającego

się na ocenie ich stosunku (konsumentów) do ryzyka i ubezpieczeń łączonych z kredytem mieszkaniowym. Należy docenić duży trud i wysiłek włożony w przygotowanie koncepcji badania, przy czym – co naprawdę godne pochwały – najpierw przeanalizowane zostały już istniejące w przestrzeni naukowej badania poświęcone ocenie zachowań konsumentów na rynku ubezpieczeniowym i dopiero na ich bazie i przy wyeliminowaniu zbędnych aspektów oraz zaakcentowaniu tych, które okazały się konieczne z punktu widzenia realizacji założeń pracy, przygotowany został kwestionariusz ankiety. Trud i wysiłek Autorki w samą realizację badania również nie może pozostać niezauważony - badania przeprowadzone zostały osobiście, bez udziału firmy pośredniczącej i wzięło w nim udział 330 respondentów. Reprezentatywność badań nie budzi żadnych wątpliwości, zwłaszcza że próba badawcza została dobrana w sposób celowy. Założony cel przeprowadzenia ankiety pozwolił na poznanie stosunku badanych osób wobec ryzyka niezdolności do spłaty kredytu mieszkaniowego oraz ubezpieczeń spłaty kredytu stanowiących zabezpieczenie długu, dzięki czemu pojawiła się możliwość weryfikacji hipotezy I i IV, a także częściowo II. Aspekt naukowy został poszerzony o wymiar aplikacyjny, co umożliwiło także opracowanie rekomendowanych kierunków zmian w regulacjach prawnych, które byłyby korzystne z punktu widzenia ochrony interesu konsumenta.

Rozdział V jest kluczowy z punktu widzenia oceny wkładu Autorki w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse. Jest on bardzo klarowny, każdy podrozdział przedstawia odrębny obszar badawczy a wyniki badań są przedstawione nie tylko jako wynik ogólny, lecz również w przekrojach cech społeczno-ekonomicznych identyfikujących osobę respondenta (pięć przekrojów cech społeczno-ekonomicznych szczegółowo zaprezentowanych zostało w Załączniku 2: skłonność do sprzedaży kredytowanej nieruchomości, subiektywna ocena ryzyka utraty zdolności do spłaty kredytu mieszkaniowego, posiadanie oszczędności, skłonność do zapoznawania się z zapisami OWU i skłonność do ubezpieczania się). Prezentowanie wyników weryfikacji poszczególnych hipotez badawczych było wsparte testami zgodności/niezależności (nieparametrycznego testu niezależności chi-kwadrat (χ^2)). Rozdział ten oceniam bardzo wysoko ze względu na duże walory poznawcze pionierskich wyników badań, opartych na ciekawym autorskim kwestionariuszu (32 pytania bez pytań metryczkowych). Szczególnie wartościowy jest punkt 5.5. zawierający ocenę stosunku konsumentów do ryzyka i ubezpieczeń łączonych z kredytem mieszkaniowym oraz rekomendowane kierunki zmian w regulacji sprzedaży krzyżowej kredytów mieszkaniowych i ubezpieczeń. Jest to obszerny podrozdział przedstawiający autorską interpretację wyników

badan w ujęciu syntetycznym, przenoszący owe wyniki i własne spostrzeżenia Autorki także na wymiar aplikacyjny.

W zakończeniu - zgodnie z konwencją - Doktorantka w rzeczowy i syntetyczny sposób odnosi się do treści pracy i przeprowadzonych w niej analiz. Koniecznie trzeba zaznaczyć, że sformułowane uwagi i wnioski w aspekcie naukowym w pełni odnoszą się do treści pracy (niestety nie zawsze ma to miejsce w przypadku innych prac) i przeprowadzonych w pracy rozważań, co oczywiście należy ocenić pozytywnie.

Część teoretyczna rozprawy (rozdziały I-II i częściowo III) tworzy grunt dla badań empirycznych, opisanych w rozdziałach III-V. Co do przyjętych założeń, sposobu badania i wyników nie można mieć żadnych zastrzeżeń. Cały proces badawczy zrealizowany został prawidłowo, rzetelnie i odpowiada założeniom pracy. Widać w tych rozdziałach (podobnie, jak we wcześniejszych) duże zaangażowanie Autorki i znaczący wysiłek, który musiała ponieść, aby rozdziały te przygotować. W ogólnym ujęciu recenzowana rozprawa doktorska cechuje się spójnością wewnętrzną, tzn. pomiędzy tematem rozprawy i jej założeniami kolejnymi rozdziałami zachodzą związki merytoryczne i logiczne. Struktura rozprawy w sposób wyczerpujący oddaje przedmiot badawczy i rozkłada go na części zgodnie z zasadami naukowego wywodu, by finalnie dokonać syntezy i uogólnień, wymaganych w procesie poznawczym.

W odniesieniu do wykorzystanej w pracy bibliografii należy podkreślić, że Autorka dokonała imponującego doboru dostępnych pozycji literaturowych oraz źródeł internetowych. Zaprezentowany materiał bibliograficzny składa się z ok. 460 pozycji literatury zarówno krajowej, jak i zagranicznej oraz publikacji ze stron internetowych. Co ważne, większość to opracowania nowe, co świadczy o rzetelnym wkładzie Autorki w zgłębienie tematu oraz świadczy o jej dociekliwości badawczej. Konieczne jest również zauważenie, że Doktorantka wykorzystała w rozprawie także własne opracowania opublikowane w czasopismach naukowych – spostrzeżenie to jest przy okazji wyjaśnieniem i wytłumaczeniem „wyrobionego” już warsztatu naukowego, co jest widoczne w całej pracy.

Wspomniana objętość rozdziału IV nie pojawiła się przypadkowo. Czytając rozprawę już po IV rozdziałach można odnieść wrażenie, że w odniesieniu do zaplanowanego zamierzenia badawczego prawie wszystko zostało zrobione. Przeprowadzone przez Doktorantkę trzy pierwsze badania (analiza konstrukcji ofert kredytu mieszkaniowego, analiza skarg składanych przez konsumentów do Rzecznika Finansowego oraz analiza porównawcza ochrony ubezpieczeniowej konsumentów na podstawie postanowień OWU w ubezpieczeniach oferowanych do kredytów mieszkaniowych), przy odpowiedniej

podbudowie, delikatnie zmienionych założeniach i nieco zwiększonym zakresie podmiotowym, mogłyby się stać podstawą rozprawy uprawniającej do ubiegania się o nadanie stopnia doktora. Jednak – co naprawdę godne podkreślenia – Doktorantka podjęła trud kompleksowego ujęcia tematu i poszerzyła zakres badawczy o kolejny wymiar – ocenę i punkt widzenia konsumenta. Wprawdzie dokładne zaznajomienie się ze Wstępem oznacza, że jako recenzent nie powinienem być zaskoczony, to jednak dopiero zapoznanie się z całością pracy pozwoliło na dostrzeżenie, że koncepcja pracy wcale nie była prosta i szampowa, a proces badawczy okazał i ambitny i zrealizowany z rozmachem.

4. Ocena rozprawy od strony formalnej, redakcyjnej i stylistycznej. Spostrzeżenia dotyczące niektórych elementów rozprawy

Tekst rozprawy przygotowany jest bardzo starannie i w zasadzie wolny jest od większych usterek edytorskich lub technicznych. Od strony redakcyjnej i formalnej praca również została przygotowana na bardzo dobrym poziomie. Wykorzystany w pracy język jest fachowy (pozbawiony kolokwializmów) i bez skrótów myślowych utrudniających rozumienie treści. Ponadto stylistyka budowanych zdań ma wyraźnie naukowy charakter, a samą pracę – w związku z dopracowaniem redakcyjnym, stylistycznym i formalnym – czyta się bardzo dobrze.

Najbardziej istotną cechą formy piśmienniczej znanej jako recenzja dysertacji doktorskiej jest moduł poświęcony krytyce, który należy potraktować jako podjęcie dyskusji o rozprawie. Większość moich uwag spostrzeżeń i komentarzy dotyczy zagadnień ogólnych i nie mają one znaczenia w końcowej ocenie rozprawy. Z obowiązku ciążącym na recenzencie zwrócę zatem uwagę na pewne elementy, które moim zdaniem nie powinny się pojawiać w opracowaniu o charakterze naukowym i by uczulić Autorkę na to, by w przyszłości tych niedoskonałości nie powielala, a także będą miały na celu poprawienie pewnych detali rozprawy, co może być pomocne przy przygotowaniu Autoreferatu.

Sformułowanie wykorzystane w tytule pracy „w ubezpieczeniach łączonych z kredytem mieszkaniowym” w części „kredyt mieszkaniowy” przyjęte zostało w sposób, które pozwala na dyskusję. Na stronach 92-93 Autorka dokładnie wyjaśnia różnice pomiędzy kredytem mieszkaniowym i hipotecznym (wyjaśnienia wykorzystywane w literaturze przedmiotu i w ustawodawstwie), co pozwala na wychwycenie ewentualnych różnic interpretacyjnych. Finalnie jednak – nieco wbrew swojemu wywodowi - decyduje się posługiwać sformułowaniem „kredyt mieszkaniowy”, jako odpowiednim dla zjawiska gospodarczego

określanym jako „długoterminowe zobowiązanie udzielane przez banki na cele związane z finansowaniem potrzeb mieszkaniowych konsumentów, najczęściej zabezpieczone poprzez ustanowienie hipoteki na kredytowanej nieruchomości”. Przy podanej przez Autorkę definicji – w ramach powszechnie i potocznie rozumianych znaczeń - „uciekają” kredyty na zakup domów lub gruntów przeznaczonych na wybudowanie domów (bo jednak nie są to „kredyty na mieszkanie”). Wydaje się jednak, że bardziej trafnym byłoby wykorzystanie w tytule i toku prowadzonych wywodów używanie sformułowania „kredyty na cele związane z finansowaniem potrzeb mieszkaniowych konsumentów”. Jest ono wprawdzie dłuższe, ale moim zdaniem lepiej odnosi się do przeprowadzonych przez Autorkę badań. Jak wspomniałem na początku akapitu – podjąłem tylko dyskusję z Autorką i sygnalizuję, że kwestia ta może być różnie interpretowana, natomiast nie oceniam przyjętego sformułowania negatywnie. Zostało zdefiniowane, przyjęte i w rozumieniu Autorki przyjąłem je również przy analizie napisanych na łamach rozprawy treści.

Kolejne spostrzeżenie dotyczy tego, że Doktorantka niekonsekwentnie posługuje się raz przyjętymi (zdefiniowanymi) sformułowaniami. Zgodnie z tytułem pracy Autorka powinna posługiwać się określeniem „ubezpieczenia łączone z kredytem mieszkaniowym”. Czasami Autorka używa określenia „ubezpieczenia dodawane do kredytu mieszkaniowego” lub „ubezpieczenia dołączane do kredytów mieszkaniowych” (m.in. tytuł i treść pkt. 3.5.2), a czasami „ubezpieczenia oferowane do kredytów mieszkaniowych” (tytuł Rozdziału IV). Oczywiście dobrym zwyczajem w języku polskim jest wykorzystywanie synonimów, jednak w tym przypadku chodzi tytułowe (tytuł rozprawy) i wykorzystane w celu (cel główny) sformułowanie „łączone z kredytem mieszkaniowym”, zatem to ostatnie – jako przedmiot opracowania - powinno być wiodące i przewijać się przez całą rozprawę. Zwłaszcza, że semantycznie słowa: „łączone”, „dodawane”, „oferowane” lub „dołączane” nie są tożsame.

Wspomniana już niedoskonałość dotycząca braku precyzyjnego określenia ram czasowych dysertacji dotyczy również nieokreśloności umiejscawiania w czasie analizowanych zjawisk. Bardzo często Autorka posługiwała się sformułowaniami typu „obecnie” lub „aktualnie” i nie wiadomo tak do końca, kiedy dla Autorki było „aktualnie”. Jednym z przykładów może być tytuł podpunktu 3.3. „Ewolucja i aktualna struktura rynku bancassurance w Polsce”. O oczywiście od razu pojawia się pytanie – „aktualna” według stanu na jaki dzień? Zapewne według stanu na miesiąc (rok), gdy Autorka pisała pracę, ale pisanie pracy było rozłożone w czasie i nie wiadomo, do którego momentu w czasie Autorka się odwołuje. Inny przykład, to sformułowanie „w obecnym stanie prawnym” i przypis, który odwołuje się do pozycji literaturowej z 2014 roku (s. 62) lub użycie określenia „Obecnie

ubezpieczenie spłaty kredytu stanowi jedną z głównym form zabezpieczenia kredytu” i odwołanie do pozycji z roku 2019 oraz pozycji z 2012 roku (s. 93) lub „Obecnie na rynku bancassurance...” i odwołanie do pozycji z 2017 r. (s.113), co w żadnym z tych przykładów „obecnie” bynajmniej nie jest. Z punktu widzenia celów pracy nie ma to większego znaczenia, jednak w zwartym opracowaniu naukowym, będącym pracą pisemną stanowiącą podstawę postępowania o nadanie stopnia doktora należy być ponadczasowym, ale także precyzyjnym, zatem powinno się dokładnie umieszczać badane zjawisko w czasie i sformułowania w stylu „obecnie” lub „w ostatnich latach” lub „aktualnie” powinny zostać zastąpione sformułowaniami w stylu „wg stanu na dzień...” lub „obowiązujące na koniec roku 2023” albo „w latach 20XX-20YY”.

W strukturze pracy (co najlepiej widać w Spisie treści) pojawia się pewien brak spójności. Otóż w podpunkcie 3.1.2 umieszczony został punkt niższego rzędu 3.1.2.1. I nie byłoby w tym nic dziwnego, gdyby nie fakt, że umieszczony został tylko jeden podpunkt. W każdej pracy pisemnej (i nie tylko) dzieli się pewne obszary na mniejsze jednostki (redakcyjne) tylko dlatego, że konieczne jest uwzględnienie dwóch lub więcej obszarów. Jeśli nie ma minimum dwóch obszarów (zagadnień, zjawisk), to nie ma co dzielić. Autorka natomiast nazwała krótki (zawierający 2/3 strony) podpunkt 3.1.2 „Formy zabezpieczenia wierzytelności w kredycie mieszkaniowym” i wyodrębniła w nim obszerny (8 stron), ale tylko jeden podpunkt 3.1.2.1 „Rodzaje ubezpieczeń spłaty kredytu mieszkaniowego”. Bez uszczerbku dla struktury pracy podpunkt 3.1.2 mógł zostać nazwany „Rodzaje ubezpieczeń spłaty kredytu mieszkaniowego”, gdzie na wstępie omówione zostałyby rzeczzone „formy zabezpieczenia wierzytelności”. Podobna sytuacja ma miejsce w podpunkcie 4.5 „Ubezpieczenie od utraty dochodu”, gdzie również wyodrębniony został tylko jeden podpunkt niższego rzędu 4.5.1 zatytułowany „Ubezpieczenie od utraty dochodu a wybrane mechanizmy wsparcia kredytobiorców”. Z powodzeniem cały podpunkt 4.5 mógłby zostać nazwany tak, jak 4.5.1.

Drobnym mankamentem struktury pracy jest także stosowanie „wstępów” do podpunktów, których robić nie można. Zawsze jest tak, że całość dzieli się na części. Rozdział jest całością, a składają się na niego poszczególne punkty. Każdy punkt niższego rzędu jest również całością i jeśli składają się na niego podpunkty, to nie może być tak, że na początku punktu pojawiają się „jakieś” treści nijak nie zatytułowane. Zatem za każdym razem powinien pojawić się jakiś tytuł podpunktu, tuż pod tytułem punktu, skoro dalej są wyodrębnione kolejne podpunkty. Przez analogię – rozprawa doktorska to całość i w jej ramach każda część jest zatytułowana (nie ma na jej początku żadnych „luźnych treści” przed kolejnymi rozdziałami; nawet wstęp nazwany jest „Wstęp” – czyli ma swój tytuł). Wyjaśniam

to, bo pomiędzy punktem 3.4, a podpunktem 3.4.1 jest właśnie jakiś luźny tekst, który nie wiadomo jak się ma do przyjętej struktury i podobnie jest między 3.5 i 3.5.1, ale także pomiędzy 4.4 a 4.4.1 oraz 4.5 i 4.5.1.

Czytając pracę znalazłem jeszcze kilka innych kwestii, które nie mają znaczenia dla oceny całości pracy, dlatego ich nie przytoczę, ale do dwóch kwestii jeszcze chciałbym się odnieść. Sporadycznie wprawdzie, ale jednak występowało w rozprawie zaburzanie idei stosowania akapitów, co czasami „przerywało” rozumienie ciągu wypowiedzi Autorki. Zadaniem akapitu jest wyraźne zaznaczenie nowej myśli w bieżącym wątku wypowiedzi, a w przypadku Autorki zdarzało się, że jedna myśl przerywana była kilkakrotnie akapitami, tak jakby jego stosowanie nie wynikało z potrzeby rozpoczęcia nowej myśli, tylko z potrzeby „technicznego” dzielenia wątków wypowiedzi. Druga kwestia to wykorzystywanie słowa „ryzyk” w liczbie mnogiej, które to słowo w języku polskim liczby mnogiej nie posiada. Powinno się stosować określenie „rodzaje ryzyka”, „czynniki ryzyka” lub inne sformułowania, które pozwalają taką liczbę utworzyć i jeśli kontekst zdania to uzasadnia – sensownie użyć, finalnie pozwalając na rozumienie wielu rodzajów ryzyka (liczba mnoga). Moim zdaniem język polski – jako żywy – dopuszcza modyfikacje starych zasad językowych, więc używane w języku potocznym „ryzyka” (liczba mnoga) wcale nie rażą, ale wciąż jeszcze oficjalnie słowo „ryzyko” powinno być wykorzystywane w liczbie pojedynczej.

Jeszcze raz podkreślę, że wszystkie przedstawione powyżej uwagi i spostrzeżenia mają charakter kosmetyczny i głównie edukacyjny, by w przyszłości, ewentualnie przyszłej pracy naukowej takich niedoskonałości nie powielać. W mojej opinii wymienione uwagi i spostrzeżenia w żadnym stopniu nie obniżają pozytywnej oceny całości pracy i nie oczekuję, aby Autorka ustosunkowywała się do nich podczas obrony.

Podczas publicznej obrony chciałbym zadać Doktorantce pytania nawiązujące do rozprawy, a konkretnie do kwestii, których rozwinięcie mnie interesuje, a nie dlatego, że zostały niedopowiedziane lub są wymagane dla zrozumienia istoty rozprawy:

1. *Sprzedaż krzyżowa kredytów i ubezpieczeń w Polsce i w wybranych krajach Unii Europejskiej została przeanalizowana w pracy, natomiast jak wyglądała ta kwestia na świecie? Czy były kraje, w którym organy nadzorcze dostrzegły podobnie problematyczne zjawisko, jak w Polsce i niektórych krajach UE?*
2. *Jak ocenia Pani potencjał rozwoju ubezpieczeń łączonych z kredytem mieszkaniowym ubezpieczeniowych w Polsce?*
3. *Na jakie bariery napotkała Doktorantka podczas przeprowadzania badań ankietowych?*

5. Ocena rozprawy doktorskiej w kontekście zapisów ust. 1 i ust. 2 art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz. U. 2023, poz. 742 z późn. zm.)

5a. Ocena odzwierciedlenia w rozprawie ogólnej wiedzy teoretycznej Doktorantki w dyscyplinie ekonomia i finanse

Autorka prezentuje wysoką ogólną wiedzę teoretyczną, znacznie przekraczającą wiedzę niezbędną do uzyskania stopnia doktora w dyscyplinie ekonomia i finanse. W licznych dorobku naukowym (Doktorantka posiada bardzo dobre rozeznanie w światowej literaturze związanej z prowadzonymi badaniami) wykazała się umiejętnością wyboru istotnych nurtów badawczych w tej dziedzinie. Wykazana zdolność identyfikacji luki badawczej poparta została znaczącą znajomością i głęboką analizą literatury przedmiotu. W kontekście oceny całej rozprawy przeprowadzona krytyczna analiza literatury przedmiotu (adekwatna do problemu badawczego, potwierdzająca zrozumienie dziedziny badań) oraz wyniki przeprowadzonych badań empirycznych na tle ukazanych rozważań teoretycznych wskazują na posiadanie przez Doktorantkę odpowiedniej znajomości poruszanej problematyki zarówno w zakresie objętym tematem rozprawy, jak i ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie ekonomia i finanse.

5b. Ocena posiadania przez Doktorantkę umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej

Swoją rozprawą doktorską Doktorantka dowiodła, że potrafi jasno konceptualizować założenia badawcze, a realizacja dowiodła troski o zachowanie spójności i logiczności wywodu, który prowadzony jest adekwatnie do przyjętych założeń pracy. Część empiryczna pracy pozwala na pozytywną ocenę warsztatu badawczego Doktorantki, bowiem wykazała się ona umiejętnością selekcji i doboru źródeł informacji (wtórnych i w przeważającej części własnych), które są adekwatne do opisywanych zagadnień. Z recenzowanej rozprawy wynika również, że Doktorantka jest w stanie zaprojektować odpowiedni proces badawczy, pozyskać i opracować materiał analityczny, dobrać odpowiednie metody badawcze (w tym autorski kwestionariusz ankietowy) i w prawidłowy sposób z nich korzystać, jednocześnie odwołując się do aktualnego stanu wiedzy i tworząc na tej podstawie uogólnienia o naukowym charakterze. Zarówno wywód teoretyczny, jak i dowodzenie empiryczne pozostają w związku z postawionym problemem badawczym, co pozwala na stwierdzenie, że Doktorantka posiada

umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, a samą pracę należy uznać za ukształtowaną poprawnie pod względem koncepcyjnym, metodycznym i merytorycznym.

5c. Ocena przedmiotu rozprawy pod kątem oryginalności rozwiązania podjętego problemu naukowego

W przedłożonej rozprawie Doktorantka wykazała się umiejętnością postawienia oryginalnego problemu naukowego, który wypełnia rozpoznaną przez lukę badawczą i poznawczą. Osiągnięcie celu naukowego rozprawy było możliwe dzięki odpowiedniemu rozeznaniu dotychczasowego stanu wiedzy, a dużą wartość dodaną mają własne badania Autorki zawarte w rozdziałach empirycznych, przyjmując perspektywę konsumentów. Uzupełnieniem rozprawy były wskazane przez Doktorantkę obszary, których sanowania można się podjąć w drodze zmian legislacyjnych (rekomendowane kierunki zmian w regulacji sprzedaży krzyżowej kredytów mieszkaniowych i ubezpieczeń, które mają na celu poprawę ochrony konsumentów). Owe rekomendacje mają wprawdzie wymiar praktyczny, to jednak pojawiły się na bazie dociekań naukowych i nie ma wątpliwości, że całą rozprawę należy zakwalifikować do kategorii „praca naukowa”, a taką powinna być przecież rozprawa doktorska, której problem naukowy rozwiązany został w sposób oryginalny i zgodnie ze sztuką prowadzenia rozważań naukowych.

6. Ocena końcowa

Na podstawie przeprowadzonej recenzji rozprawy doktorskiej Pani mgr Katarzyny Nowak pt. *„Ograniczanie ryzyka konsumenta w ubezpieczeniach łączonych z kredytem mieszkaniowym”* uważam, że rozprawa ta jawi się jako samoistne i twórcze opracowanie naukowe, *co dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej* Autorki. W ocenie tej rozprawy należy również uwypuklić, iż jej *przedmiotem jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego*, a biorąc pod uwagę *wykazaną w rozprawie ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie finanse jej Autorki*, stwierdzam - iż moim zdaniem - recenzowana rozprawa spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tj. Dz. U. 2023 r., poz. 742, z późn. zm.) i wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

Biorąc pod uwagę liczne nowatorskie elementy w pracy, wysoką ocenę walorów poznawczych i aplikacyjnych, dojrzałość naukową Doktorantki i jej bardzo dobry warsztat

badawczy, **wnioskuję o wyróżnienie Autorki rozprawy przez Radę Dyscypliny Naukowej Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie**, uzasadniając to wyróżnienie m.in. następującymi elementami:

- ważność, otwartość i aktualność podjętej tematyki, w tym wypełnienie luki badawczej w ważnym obszarze wycinka życia społeczno-gospodarczego na styku bankowości i ubezpieczeń oraz znaczenie przeprowadzonych badań dla nauki i praktyki, a także zawartą w pracy wyczerpującą i oryginalną dyskusję nad omawianą tematyką,
- umiejętne połączenie w spójną całość wątków teoretycznego, metodycznego i empirycznego i bardzo wysoko ocenianą umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej,
- szeroki i wielowymiarowy zakres badań, których perspektywa umożliwiła Autorce na doskonałe wnioskowanie o charakterze naukowym, przy zachowaniu dużej staranności przy analizie oraz ostrożności w interpretacji wyników, i przełożenie tego wnioskowania na wymiar aplikacyjny,
- rzetelną i pełną analizę zgromadzonego materiału źródłowego oraz syntetycznie ujęte rozważania końcowe zawarte w częściach podsumowujących, w których Doktorantka łączy nową wiedzę (określoną na podstawie badań własnych) z ugruntowaną i już opisaną wiedzą obecną w literaturze dziedzinowej,
- znakomicie zorganizowany i solidny warsztat badawczy, dzięki któremu udało się uzyskać wysoki poziom merytoryczny pracy i liczące się wyniki badań.

Kuvel Robert

Jelenia Góra, 24.06.2024 r.